



Я.О. ДОВГАНИЧ
Карпатський біосферний заповідник
м. Рахів, 90600, Україна

ЖИВЛЕННЯ ВОВКА (*CANIS LUPUS*) У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Довганич Я.О. **Живлення вовка (*Canis lupus*) у Карпатському біосферному заповіднику.** – Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. – 2020. – №1 (5). – С. 39–42.

У статті на основі польових спостережень зроблено ряд висновків щодо особливостей живлення вовка в природних екосистемах Карпатського біосферного заповідника. Проаналізовано 78 спостережень за період 2011-2019 рр., які були проведені на території різних природоохоронних відділень заповідника у різних типах екосистем. У поживі вовка були відмічені олень, козуля, кабан, вівці, собаки, велика рогата худоба і мишоподібні гризуни. Проаналізовано залежність чисельності вовка від чисельності потенційних жертв, віковий склад жертв, частка успішних полювань вовків від загальної кількості їх полювань, визначено ступінь важливості для вовка різних видів поживи. Дано ряд рекомендацій щодо менеджменту популяції вовка з врахуванням особливостей його живлення.

Ключові слова: вовк, копитні, чисельність, живлення

Dovhanych Ya. **Wolf (*Canis lupus*) nutrition in the Carpathian Biosphere Reserve**

based on field observations, the article draws a number of conclusions about the peculiarities of wolf nutrition in the natural ecosystems of the Carpathian Biosphere Reserve. 78 observations were analyzed for the period 2011-2019, which were carried out on the territory of various nature protection departments of the reserve in various types of ecosystems. In the wolf's food, deer, roe deer, wild boar, sheep, dogs, cattle, and mouse rodents were noted. The dependence of the number of wolves on the number of potential victims, the age composition of the victims, the share of successful hunting of wolves on the total number of their hunts, the degree of importance of various types of food for the wolf is analyzed. A number of recommendations on the management of the wolf population are given, taking into account the peculiarities of its nutrition.

Key words: wolf, ungulates, abundance, nutrition

Вовк (*Canis lupus*) є важливим компонентом природних екосистем, який може відчутно впливати на чисельність і стан популяції багатьох видів. Вивчення живлення вовка в природних мало порушених екосистемах дозволяє побачити реальну картину, не викривлену впливом антропогенних факторів. Аналіз живлення дозволяє визначити трофічні преференції вовка, значення тієї чи іншої поживи для нормальної життєдіяльності його популяції. У свою чергу такі дані дозволяють розробити ефективні заходи менеджменту популяції вовка і, до певної

міри, пом'якшити негативне ставлення до цього хижака з боку людей.

Матеріали та методика досліджень

Матеріалом для роботи послужили дані польових спостережень та облік чисельності, проведених автором статті та службою охорони заповідника, літературні дані. Спостереження записувалися на спеціальні картки. Для аналізу спостережень було використано оригінальне програмне забезпечення "Ссавці КБЗ" (Довганич, Довганич, 2012).

Результати досліджень та їх обговорення

1. Особливості живлення вовка, які визначають його роль в природних екосистемах

Основу раціону вовка складають дикі копитні. Тому дуже поширена думка, що чим менше вовків, тим більше копитних. Однак це міф. У природі діють механізми екологічної рівноваги. Винищуючи своїх жертв вовк підриває свою кормову базу. Від нестачі поживи вовки слабнуть, хворіють, збільшується їхня смертність, що автоматично зменшує прес на жертву і дозволяє їй знову відновити свою чисельність.

Також спостереження в природі показують, що здоровий хижак при звичайних умовах дуже рідко здобуває здорову жертву. Хижакам біологічно не вигідно нападати на здорових жертв – шансів на успіх дуже мало. Це змушує хижаків відшукувати ослаблених хворобами або старістю жертв, яких легше добути. Наприклад, у Хоперському заповіднику усі 13 оленів, убитих вовками взимку 1976, мали фізичні дефекти (Печенюк, 1979). У Ленінградській області вовки задирали в основному тільки лосів-підранків, що залишилися після полювання (Тимофєєва, 1974). Також в першу чергу вовки знищують копитних, які заражені гельмінтами (Бибииков и др., 1985). Таким чином, знищуючи неповноцінних особин вовки оздоровлюють популяцію жертв і тим самим ускладнюють собі можливість успішно добувати їх в майбутньому. Це, у свою чергу, сприяє оздоровленню популяції вовка, оскільки підвищується смертність слабкіших особин, які не здатні добувати відносно здорових жертв.

Полюючи на копитних вовк також виконує роль "тренера". Він змушує їх рухатися, так би мовити "пасе" їх. Це також сприяє оздоровленню популяції його жертв. Крім того, там де є вовки, популяція оленів відповідає кількості корму і не знищує ліс, зберігаючи йому хороше здоров'я. Тому вовк відіграє роль також "селекціонера" і захисника лісових насаджень.

Існує також міф про надмірну зажерливість вовків. Дехто з фахівців вважає, що

вовк щодня з'їдає не менше як 4 кг м'яса, отже на рік йому потрібно півтори тонни. Такі дані можна одержати хіба що в лабораторних умовах. Насправді на добу в середньому вовку потрібно 1-2 кг м'яса. Причому це може бути не обов'язково м'ясо оленя або козулі, але і мишей, жаб і навіть падали. Гризуни можуть складати до 10% його раціону. Влітку вовк поїдає багато рослин, і його м'ясний раціон падає до 1 кг на добу. Більше того, вовки нерідко голодують.

Однак, скільки б не їли вовки, їх полювання на диких копитних не можна оцінювати в категоріях "шкоди", бо це природний процес.

Ще одна особливість екології живлення вовка – він є "годувальником" десятків видів дрібніших звірів і птахів, що харчуються залишками його полювань. Це різні орли, сови, дятли, сойки, синиці, дрібні хижі ссавці.

Слід визнати, що при нестачі природної поживи вовки можуть переключатися на свійських тварин. Однак, шкода тваринництву від вовків часто зростає в результаті руйнування соціально-поведінкових механізмів у вовчих сім'ях, в результаті активної боротьби з вовками. Крім того, шкода від вовків є результатом не стільки хижих нахилів вовка (це його природа), скільки недбалості тваринників, які не забезпечили надійну охорону худоби від нападів хижаків. Погана охорона худоби нерідко провокує вовків "брати те, що погано лежить".

2. Живлення вовка у Карпатському біосферному заповіднику

У даній роботі проаналізовано 78 спостережень за живленням вовків, проведених у період 2011-2019 рр. З них оленя стосувалися 34 спостереження (44%), козулі – 23 (30%), кабана – 9 (12%), овець – 5 (6%), собак – 5 (6%), корів (телят) – 1 (1%), мишоподібних гризунів – 1 (1%). Ці спостереження показують, що основною поживою вовків у заповіднику є олені. Дещо менше значення для живлення вовків мають козулі. Кабани як пожива для вовків мають у 4 рази менше значення, ніж олені і втричі менше

значення, ніж козулі. Це можна пояснити тим, що кабани значно активніше захищають себе і свій молодняк, ніж олені і козулі, тому є менш бажаною здобиччю для вовків.

Аналіз частки успішних нападів на жертв із загальної кількості полювань показав, що з 34 зареєстрованих нападів вовків на оленів 24 були успішні (71%). Напади на козуль були менш ефективними, хоча козуля здається більш беззахисною перед вовком, ніж олень. З 23 нападів на козуль тільки 10 були успішними (42%). Напади на кабанів були хоча і рідшими, але досить результативними. З 9 нападів 7 були успішними (78%). Це пояснюється особливістю поведінки кабанів. Старі самці виганяють молодих самців із сімей і ті стають досить беззахисними перед хижакими. Із 5 успішних нападів вовків на кабанів, де вдалося встановити стать жертв, усі були молодими самцями до 3 років.

Статевий склад жертв вовків показав, що у оленів самки стають жертвами вовків значно частіше, ніж самці (відповідно 20 самок і 4 самці). Усі самці, які стали жертвами вовків були молодими до 2 років. Із 20 самок 8 були молодими до 2 років (40%). З 10 успішних нападів вовків на козуль у 4 вдалося встановити стать. Це був 1 самець і 3 самки. Отже у козуль, як і у оленів жертвами вовків частіше стають самки. У кабанів, як уже було сказано вище, 100% здобичі вовків становили молоді до 3 років самці.

Вівці стають жертвами вовків переважно у літній період, коли перебувають на вільному випасі. Оскільки вівці на літніх випасах зібрані у великі отари, то вовки за один напад можуть знищити відразу кілька овець. Так у червні 2011 року на полонині Кичера, що межує з Широколужанським відділенням заповідника, вовками було знищено за один раз 20 овець. У липні 2013 року на полонині Сирилівка, що на території Кевелівського відділення заповідника, вовки з'їли 3 овець. У серпні 2015 року вовки з'їли вівцю з отари, що випасалася на полонині Герешаска та вівцю з отари, що випасалася на полонині Виртіп (обидві полонини межують з терито-

рією Кісвлянського відділення заповідника). У листопаді 2016 року у с. Велика Уголька вночі двоє вовків перескочили через огорожу висотою 1,5 м, де знаходилися 10 дорослих баранів, і 7 з них загризли.

На прилеглих до заповідника територіях відмічені також напади вовків на собак, причому у різні сезони року. Заповідну територію вони використовували як сховок, звідки робили набіги на прилеглі території. Так у лютому 2012 року на прилеглій до Рахів-Берлибаського відділення території (квартал 10) самка і два самці вовка загризли собаку породи німецька вівчарка. У серпні 2012 року неподалік від території Широколужанського відділення у жителя присілка Пригід, який живе біля центральної дороги, вночі вовк зірвав з прив'язі собаку (суку) і за 300 м від хати розірвав. У вересні 2014 року неподалік від території цього ж відділення у присілку Посіч вовк, який прийшов з 19 кварталу заповідника, вночі загриз собаку. Вночі з 20 на 21 вересня 2015 року двоє вовків, які прийшли з території Широколужанського відділення заповідника, з'їли собаку місцевого жителя після чого повернулися в заповідник. У березні 2019 року в урочищі Кам'яний, що прилягає до території Угольського відділення заповідника, було виявлено рештки собаки, з'їденої вовком.

У липні 2017 року на полонині Сирилівка (Кевелівське відділення заповідника) вовки з'їли теля. А 24 листопада 2017 року в урочищі Поляна Широколужанського відділення заповідника спостерігалися сліди 4-х вовків, які ловили на полі мишоподібних гризунів.

Аналіз динаміки чисельності вовка і його потенційних жертв (рис. 1) дозволяє уявити рівень залежності вовка від різних видів поживи. Так, різке зростання чисельності копитних після 2011 року супроводжувалося зростанням чисельності вовка, яка досягла піку у 2014 році. Причому в цьому році різко піднялася чисельність оленя, чисельність кабана залишалася на рівні попереднього року, а чисельність козулі різко впала. На рисунку добре видно, що динаміка

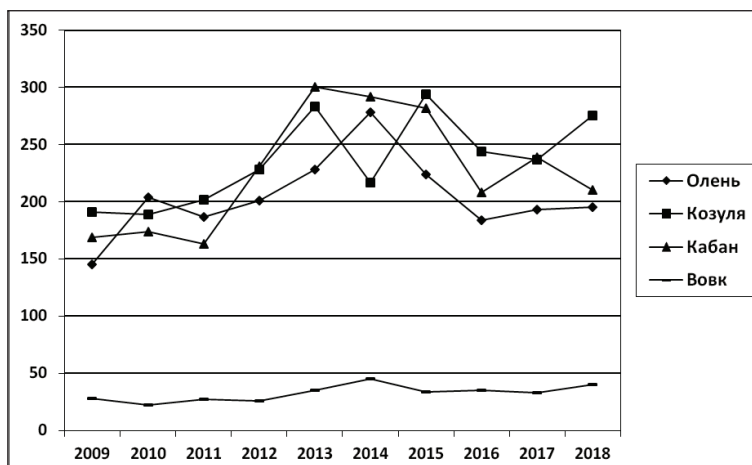


Рис. 1. Динаміка чисельності вовка і його потенційних жертв у Карпатському біосферному заповіднику

чисельності вовка найбільше корелює з динамікою чисельності оленя. Все це підтверджує, що в Карпатському біосферному заповіднику для вовка основною поживою, яка найбільше впливає на його чисельність, є благородний олень.

Висновки і рекомендації

Дослідження у Карпатському біосферному заповіднику підтвердили факт, що вовки у природі знищують в першу чергу молодих і неповноцінних особин, оздоровлюючи цим популяції своїх жертв. Крім цього, присутність вовка в природній екосистемі тримає жертв у необхідному фізичному тонусі. Залишками здобичі вовків живиться чимало інших дрібних тварин, для яких вовк є своєрідним "годувальником".

Основною жертвою вовка в заповіднику, від якої найбільше залежить благополуччя його популяції, є благородний олень. Другою за значенням жертвою для вовка є козуля. Кабан у раціоні вовка займає значно менше місце, ніж два попередні види.

Відмічено також живлення вовків мишоподібними гризунами, які у роки високої чисельності можуть скласти істотну частку в їхньому раціоні.

На території Карпатського біосферного заповідника чисельність вовка за період спостережень ніколи не виходила за рамки правила трофічної піраміди, яке встановлює співвідношення біомаси хижаків і їхніх жертв як 1:10. Мало того, біомаса вовків стабільно у кілька десятків разів менша, ніж біомаса його жертв. Отже, вважати вовка шкідливим видом у природі немає жодних підстав.

Однак, у місцях, де проводиться літній випас худоби на полонинах, вовки доповнюють свій раціон домашніми тваринами, у першу чергу вівцями. Цим вони завдають шкоди тваринництву. Але це не привід втручатися у природні процеси і винищувати вовків на природних територіях. Для захисту худоби від вовків на літніх пасовищах існують електропастухи, які треба ширше застосовувати на практиці.

Волк: происхождение, систематика, морфология, экология / [отв. ред. Д.И. Бибииков]. – М.: Наука, 1985. – 609 с.

Довганич В.Я. Програмне забезпечення для ведення бази даних спостережень за ссавцями за програмою Літопису природи / В.Я. Довганич, Я.О. Довганич // Природозаповідання як основна форма збереження біорізноманіття: матеріали наук.-практ. конф., 20-21 вересня 2012. – Кременець, 2012. – С. 341–346.

Печенюк А.Д. Влияние волков на популяцию пятнистых оленей Хоперского заповедника / А.Д. Печенюк // Экологические основы охраны и рационального использования хищных млекопитающих. – М.: Наука, 1979. – С. 131–132.

Тимофеева Е.К. Лось / Е.К. Тимофеева. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 167 с.